

Analyzing the Contexts and Measuring the Causal Structure of the Feeling of Alienation in Urban Spaces

Maryam Azadbakht¹ | Mojtaba Jahanifar²✉

1. Maryam Azadbakht; PhD Student of Geography and urban planning, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: m-azadbakht@stu.scu.ac.ir
2. Corresponding author, Assistant Professor in Educational Assessment Department of Education, Faculty of Education and Psychology Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: m.jahanifar@scu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 5 January 2023

Received in revised form 16
January 2024

Accepted 20 January 2024

Published online 20 November
2024

Keywords:

feeling, alienation, space, city,
Ahvaz.

ABSTRACT

The alienation feeling is a kind of mental state arising from the city in which the citizens feel a sense of separation and lack of belonging towards themselves and the city social, physical, cultural and historical environments. Urban spaces make citizens feel alienated. This research was done with the aim of presenting a conceptual model to explain the causal, background and intervention conditions that affect the urban space alienation feeling. In this mixed method research in the qualitative stage, interviews were conducted with 32 Ahvaz citizens until theoretical saturation, and by the theme analyze, a conceptual model was presented to explain and how the conditions affect the alienation feeling. In the quantitative stage, with the structural equation modeling, the alienation feeling causal structure was investigated for 310 Ahvaz citizens who were randomly selected in a stratified manner. Qualitative findings showed that city space ineffectiveness, insecurity, lack of city vibrancy, poor quality of city structures, city inaccessibility and unlivability are the most important causes of the alienation feeling. The gender, family, ethnicity and culture of the people are also the background conditions. The feeling of alienation in urban spaces is strongly affected by interventions such as policy and legislation, urban designs, and gender segregation. The optimal and intelligent design of cities, taking into account individual and gender differences, ethnic and cultural symbols, and of course the security and accessibility of the city, provides the possibility that citizens feel less alienated from the urban space and their residence place.

Cite this article: Azadbakht, M. & Jahanifar, M., (2024). .Analyzing the contexts and measuring the causal structure of the feeling of alienation in urban spaces. *Journal of Geography and Planning*, 28 (89), 55-74.
<http://doi.org/10.22034/gp.2024.54828.3083>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

DOI: <http://doi.org/10.22034/gp.2024.54828.3083>

Extended Abstract

Introduction:

The increase in urban population in the past decades has led to the development and increase of human resources, but it has also brought cultural and social challenges. This growth has gradually reduced the life quality and cities livability. The feeling of alienation is a kind of mental state arising from the city in which the citizens feel separation and lack of belonging towards themselves and the social, physical, cultural and historical environments of the city. Urban spaces and their characteristics make citizens feel alienated. One of the most important urban challenges is the feelings and emotions of citizens towards city spaces. Cities are mentally alienating. That is, the environment in which a person lives affects his sense of control over life. Alienation is the separation and distance of people from their spiritual and material world and their distance and inability to change the reality in it. Alienation means the lack of connection between the built environment and physical components with humans as a social being. Different researchers in the fields of sociology, psychology and to some extent urban planning have investigated the issue of alienation. But the problem here is that the concept of feeling of alienation in the context of the city and its physical space, as well as the explanation of the causal and background conditions that cause the formation of this feeling, at least for the urban space of Iran, have not been properly analyzed. This research seeks to find out how this feeling occurs in urban spaces, the contexts of its occurrence, and the intervening factors that cause and intensify this feeling.

Method: This research is an applied type, and the nature of the subject is such that the mixed research approach was used to investigate the causal and background conditions of the feeling of alienation in the urban space of Ahvaz. Since the research method follows the exploratory-sequential model, the qualitative model presented in the first stage of the research was confirmed in the second stage with the help of structural equation modeling. The participants in this research are people who have experience living and working in Ahvaz and are satisfied with providing these lived experiences to the researchers. The researchers have selected a sample of 30 people from among male and female citizens living in Ahvaz in a targeted manner and to the point of theoretical saturation and conceptual richness and have conducted in-depth and semi-structured interviews with them. In the quantitative part, 310 men and women in Ahvaz were randomly selected and answered the questionnaire related to the city alienation feeling. 170 of the sample were women and 140 were men. 270 of the participants had a high school diploma and all the participants in the quantitative research were married except for 30. Due to the mixed nature of the research, and the use of the data-driven theory approach followed by structural equations, interviews were used in the qualitative phase and questionnaires in the quantitative phase to collect data. Directed content analysis was used to analyze the qualitative data. The causal structure of the urban space alienation is a structural equation model that can be analyzed and investigated with the help of LISREL software. In order to estimate the covariance structure, correlation between components, and causal path coefficients, maximum likelihood method was used.

Results and Discussion: Directed content analysis helped us to better understand the factors affecting the feeling of alienation in the urban space, several codes for weakening or intensifying this feeling were extracted from the interviews. The most important causal conditions affecting the urban space alienation feeling were: the city space ineffectiveness, the environment insecurity, the lack of liveliness, the city physical structures, the city inaccessibility, the city livability. The most important background conditions of urban space alienation feeling are: gender, ethnicity, tradition and culture, climate and geography, lack of space identity. Also, gender segregation, family, urban policy making, government institutions and politics were the intervention conditions that intensified the feeling of alienation in the urban space. Also, the findings showed that the increase in immigration rate, tendency to vandalism and destruction of city space, social isolation of citizens, decrease in city security, decrease in the presence of citizens in city spaces, lack of participation of citizens in city management, decrease in vitality and livability of the city, gender discrimination, Reducing people's right to the city, reducing the quality of urban life are the most important consequences of the feeling of alienation in urban spaces.

Conclusion: The most influential factors on the emergence of urban spaces alienation feeling can be seen as the inaccessibility of cities, their inefficiency, and their insecurity. Among them, the city livability and its physical structure are in the next importance level. The gender, ethnicity and culture of the citizens create backgrounds for raising this feeling in urban spaces that the city space design and of course the government's policies for city

management are among the most important intervening factors in the urban spaces alienation feelings. The researcher's suggestion to the policy makers and designers of the urban space is to pay more attention to the emotional and psychological citizens and by increasing the city spaces efficiency, using the proper symbols and city graphics while increasing the accessibility of the city, and making it livable with the help of good governance and Proper management can reduce the citizens alienation feeling in urban spaces. This will increase the sense of vitality in the city, reduce immigration, reduce vandalism, and discrimination, and prevent the citizens social isolation by increasing the life quality.

Reference

- Adhami, Jamal, (2017), Factors affecting social and cultural alienation among students of Islamic Azad University, Sanandaj branch, Social Issues of Iran, 9th year, number 1, spring and summer, pp. 27-5. (In Persian)
- Ahdanjad Roshti, Mohsen, Ashlaghi, Mehdi. (1401). Comparative study of place identity components in Abersan and Shariati street space of Tabriz. Scientific Journal of Geography and Planning, 26(81). (In Persian)
- Bin Bishr, Aisha (2019). Happy Cities Agenda, Global Happiness and Wellbeing Policy Report 2019, Chapter 7: 112 -139.
- Carmen, M.(2020), The more-than-human right to the city: A multispecies reevaluation, Journal of Urban Affairs, Published online: 03 Apr 2020.
- Gerb, Edward, (1372), Sociology of social inequality. Translated by Mohammad Siah-Posh and Ahmad Reza Gharoizadeh, Tehran: Contemporary Publishing. (In Persian)
- Goussous, J., & Tayoun, L. (2020). A Holistic Approach to Slum Reduction: Finding Gaps in Cairo's 'How-to-Deal' model with International Collected Experience. Cities & Health, 31(4), 1-15.
- Gu, D., Newman, G., Kim, J. H., Park, Y., & Lee, J. (2019). Neighborhood Decline and Mixed Land Uses: Mitigating Housing Abandonment in Shrinking Cities. Land Use Policy, 83, 505-511.
- Hashem Sahan. Abbas ;(2021), Alienation in the urban structure and its impact on the individualand society. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues.
- Hataminejad, Hossein, Hamgadham, Nosha, Kanuni, Reza. (1401). Analyzing the components of good urban governance in creating residential satisfaction with a future research approach (case study: Rasht city). Scientific Journal of Geography and Planning, 26(81), 43-61. (In Persian)
- Hosseini Mand, Nagin, Yagoubi, Masoumeh, Shah Hosseini, Habib, Javan Foruzandeh, Ali. (1400). Evaluation of the qualitative-perceptual components of green spaces in improving the sense of satisfaction and vitality of the residents of the surrounding neighborhoods (the studied examples of El-Goli Park and Valiasr Park in Tabriz). Scientific Journal of Geography and Planning, 25(77). (In Persian)
- Kamran, Hassan et al., (2019), Studying the city in political geography and geopolitics with an emphasis on Guttman and Cox's theory, Geography Quarterly, Volume 16, Number 56. (In Persian)
- Kline, R. B., & Little, T. D. (2016). Principles and practice of structural equation modeling. Guilford Press.
- Madanipour, Ali, Mark Shucksmith & Elizabeth Brooks (2022) The concept of spatial justice and the European Union's territorial cohesion, European Planning Studies, 30:5, 807-824, DOI: 10.1080/09654313.2021.1928040.
- Mansouri, Seyyed Tajuddin, Zarghami, Ismail. (1401). Explaining the relationship between man and the environment using the criticism of the theoretical foundations of space syntax. Man and Environment, 20(1), 159-181. (In Persian) Mirzahosein, Sara, Ahmadi, Maliha, Zakir Haqiqi, Kianoosh, (1400),

- assessment of livability based on the variables of sense of belonging to the place (Case study: District 1 of Tehran metropolis), Urban Planning Geography Studies, 9th term, Number 2. pp. 361-385. (In Persian)
- Mendonça, R., Roebeling, P., Martins, F., Fidélis, T., Teotónio, C., Alves, H., & Rocha, J. (2020). Assessing Economic Instruments to Steer Urban Residential Sprawl, Using a Hedonic Pricing Simulation Modelling Approach. Land Use Policy, 92, 104458.
- Mohseni Tabrizi, Alireza, (1370), Alienation, Conceptualization and Grouping of Theories in Sociology and Psychology, Social Sciences Quarterly, No. 29. (In Persian)
- Rah-Pima, Abdul Majid, Gholami, Bahar, (1400), examining the spatial challenges of urban development and its effects for Iran's national security, human geography researches, volume 53, number 2. pp. 637-652. (In Persian)
- Saidi Monfared, Sanaz, Golro, Amir, (2018), Evaluation of improving mental health in abandoned urban spaces, focusing on the formation of a healthy city, a case study: Mashhad city, Geography and Human Relations, No. 2, serial 6. (In Persian)
- Seeman, Melvin (1959) 'On the Meaning of Alienation', American sociological Review, 24: 783-791.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). Using multivariate statistics. Pearson. <http://queens.ezp1.qub.ac.uk/login?url=http://ebookcentral.proquest.com/lib/qub/detail.action?docID=5581921>
- Tandogana Oksan, Simsek Ilhan Bige,(2016), Fear of Crime in Public Spaces: From the View of Women Living in Cities; World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium, WMCAUS 2016. .
- Yousefi, Ali, Mohammadi, Fardin, Mirzaei, Ayatollah, (2017), Forms of urban alienation according to city sociologists, Sociological Studies, Volume 52, Number Two: pp. 504-481. (In Persian)
- Zanganeh, Ahmed et al., (1400), an analysis of the state of urban decay in the central part of Urmia city (case study: region), urban planning geography researches, volume 9, number 1. pp. 267-285. (In Persian)

واکاوی زمینه‌ها و سنجش ساختار علی احساس بیگانگی در فضاهای شهری اهواز

مریم آزادبخت^۱ | مجتبی جهانی‌فر^۲

۱. دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی شهری گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: m-azadbakht@stu.scu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهیدچمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: m.jahanifar@scu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۳۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۸/۳۰ کلیدواژه‌ها: احساس، بیگانگی، فضای شهری، معادلات ساختاری، اهواز.	احساس بیگانگی شکل‌گیری یک نوع وضعیت روحی برآمده از شهر است که در آن شهروندان نسبت به خود و محیط‌های اجتماعی، فیزیکی، فرهنگی و تاریخی شهر احساس جدایی و عدم تعلق می‌کنند. فضاهای شهری و ویژگی‌های آن شهروندان را دچار احساس بیگانگی می‌کند. این پژوهش با هدف ارائه مدل مفهومی به منظور تبیین شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌ای که بر احساس بیگانگی در فضای شهری تاثیرگذار هستند انجام گرفت. در این پژوهش آمیخته (کیفی-کمی) در مرحله کیفی با ۳۲ نفر از شهروندان اهواز تا اشباع نظری مصاحبه‌های عمیقی صورت گرفت و با تحلیل مضامین مدل مفهومی برای تبیین و چگونگی تاثیر شرایط بر احساس بیگانگی ارائه شد. در مرحله کمی نیز به کمک مدل یابی معادلات ساختاری، ساختار علی احساس بیگانگی در نمونه ۳۱۰ نفری از شهروندان اهواز که به صورت تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند بررسی گردید. یافته‌های کیفی نشان داد که ناکارآمدی فضای شهر، ناامنی، سرزنده نبودن شهر، ساختارهای بی‌کیفیت کالبد شهر، دسترس ناپذیری و زیست ناپذیری شهر مهم‌ترین علت‌های بروز احساس بیگانگی در شهروندان هستند، و جنسیت افراد، خانواده، قومیت و فرهنگ آن‌ها نیز زمینه را برای بروز این احساس فراهم می‌کنند. دسترس ناپذیری با ضریب مسیر علی ۰/۶۵ بیشترین تاثیر، و پس از آن ناامنی فضای شهری با ضریب ۰/۶۰ قرار دارد. زیست ناپذیری شهر با ضریب مسیر علی ۰/۵۱ کمترین تاثیر را بر احساس بیگانگی در فضای شهری اهواز داشتند. احساس بیگانگی در فضاهای شهری به شدت از مداخله‌هایی مثل سیاست‌گذاری و قانونگذاری، طراحی‌های شهری، و تفکیک جنسیتی تاثیر می‌پذیرد. طراحی بهینه و هوشمند شهرها با توجه به تفاوت‌های فردی و جنسیتی، نمادهای قومی و فرهنگی، و البته امنیت و دسترس‌پذیری شهر این امکان را فراهم می‌کند که شهروندان در یک فضای شهری زیست‌پذیر احساس بیگانگی کمتری با فضای شهری و محل سکونت خود داشته باشند.

استناد: آزادبخت، مریم و جهانی‌فر، مجتبی (۱۴۰۳). واکاوی زمینه‌ها و سنجش ساختار علی احساس بیگانگی در فضاهای شهری اهواز. *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۸ (۸۹)، ۷۴-۵۵.

<http://doi.org/10.22034/gp.2024.54828.3083>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

شهرها کانون اصلی رویدادها، کنش‌ها، و واکنش‌ها و انواع مناسبات و روابط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، و کالبدی می‌باشند (راهپیمایا و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۴۰). شهر، به عنوان یک پدیده مدرن، معرف جایگاه و نقش ملت‌ها در روند توسعه و تعاملات و مناسبات مختلف است (کامران و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳). محیط شهری با کیفیت و محله به عنوان عنصر بنیانی هر شهر القا کننده احساس رفاه و رضایتمندی به ساکنان از راه خصوصیات کالبدی، اجتماعی، یا نمادین است. رضایتمندی معیاری کلیدی در ارزشیابی کیفیت محیطی به شمار می‌رود (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۴). بنابراین آگاهی روز افزون در خصوص مسئله‌ی تأثیر محیط‌های شهری بر سلامتی و سبک زندگی سالم، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران شهری را در سراسر جهان، به طور فزاینده‌ای به جستجوی روابط بین طراحی شهر و سلامت عمومی واداشته است (حسینی‌مند، ۱۴۰۰: ۶۲). طی قرون گذشته، شهرها دستخوش تحولات اساسی شده‌اند. یکی از پدیده‌های ناشی از شهرنشینی، گسترش شهرها بوده است که به عنوان گسترش کنترل نشده شهرها در مناطق توسعه نیافته تعریف می‌شود (Mendonça et al., 2020: 2). جمعیت‌زدایی عامل اصلی زوال شهری است (Gu, et al., 2019: 506). در حال حاضر حدود ۵۵ درصد از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند (Bin Bishr, 2019: 117). آمارها نشان می‌دهد میانگین افزایش جمعیت در کشورهای درحال توسعه چهار برابر بیشتر از کشورهای توسعه یافته است (Goussous and Tayoun, 2020). افزایش جمعیت شهرنشین در طول چند دهه گذشته، هرچند مزایایی برای ساکنان شهرها به ارمغان داشته، بسیاری از شهرها و ساکنان را با مسائل و چالش‌هایی در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، زیستی و کالبدی رو به‌رو ساخته است (Carmen, 2020: 32). تداوم این وضعیت موجب فاصله گرفتن شهرها از وضعیت پایداری و تنزل کیفیت زیست و زندگی ساکنان شده است (میرزاحسین و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۶۲). مهم‌ترین چالش‌های که شهرهای کنونی و آینده با آن روبه‌رو خواهند بود، تغییرات جمعیتی و سالخوردگی جمعیت، وضعیت رشد اقتصادی غیررسمی و تهدیداتی مانند رکود و زوال شهری و ناتوانی در ایجاد شغل برای همه، (زنگانه و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۶۸) و مشکلاتی از قبیل واحدهای مسکونی و محیط‌های فرسوده با امکانات ناچیز، فقر، نابرابری، آلودگی هوا، صدا و ترافیک وسایل موتوری، بیکاری، عدم دسترسی به کالاها و خدمات، نبود پیوند اجتماعی، گسستگی رابطه بین شهر و طبیعت، زاغ‌های ناسالم، افزایش جرم و کاهش امنیت از جمله مهم‌ترین بحران‌های روز جوامع هستند (منفرد و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۹). این چالش‌ها سبب تنزل کیفیت زندگی و رابطه انسان با فضای شهری می‌شوند.

رابطه‌ی انسان با محیط اطرافش از بحث‌های مهم و اساسی است که در حوزه‌ی طراحی و فضاهای شهری مطرح می‌باشد، اینکه فرد چگونه و در چه سیستمی خود را در پیوند عاطفی با محیط اطرافش درمی‌یابد و به آن وابسته می‌شود (منصوری و ضرغامی، ۱۴۰۱: ۱۶۳). امروزه در برنامه‌ریزی شهری به جنبه‌های انسانی و نیاز به ارتقای کیفیت و همچنین دسترسی به نیازهای اساسی شهروندان در عرصه عمومی شهرها توجه بیشتری نسبت به قبل می‌شود (احدنژاد رشتی و اشلقی، ۱۴۰۱: ۲). مزلو استدلال می‌کند که انسان‌ها مجموعه‌ای از نیازهای ذاتی دارند که رفتارهای آن‌ها را تحریک می‌کند (Tandogan & Ilhan, 2012: 2016). عدم دسترسی به این نیازها در محیط سبب دور شدن انسان با آن می‌شود. جامعه‌شناسان مکتب شیکاگو و پیشینیان آن پیشنهاد کردند که شهرها به طور ذهنی در حال بیگانگی هستند. یعنی محیطی که یک فرد در آن زندگی می‌کند بر حس کنترل او بر زندگی تأثیر می‌گذارد. بیگانگی یعنی جدایی و دوری انسان از دنیای معنوی و مادی خود و دور شدن او و ناتوانی در تغییر واقعیتی که در آن وجود دارد. بیگانگی به معنی عدم پیوند بین محیط ساخته شده و اجزای کالبدی با انسان به عنوان موجودی اجتماعی می‌باشد (Hashem Sahan, 2021: 2).

فضای شهر بر نحوه تجربه شهروندان از محیط شهری و در نتیجه بر احساسات یا عواطف او تأثیر می‌گذارد. بنابراین طراحی شهرهایی که جذاب و پاسخگوی نیازها و خواسته‌های شهروندان است و در جایی که افراد تجربیات مثبت بیشتری دارند برای سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان شهری، مدیران و طراحان اهمیت فزاینده‌ای پیدا می‌کند (Benabbou, R. & Lee, H, 2019). از

اواسط ۱۹۰۰ به بعد محققان در اکثر کشورهای توسعه یافته سعی داشتند تا با روش‌های کیفی، احساسات را در فرآیند برنامه‌ریزی شهری به کار گیرند اما تا کنون سنجش حالت‌های احساسات افراد در مناطق شهری به ندرت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است (Kaklauskas et al, 2021). فضاهای عمومی دارای حیاتی یک شهر هستند (Mandeli.K, 2019)، که می‌توانند به عنوان «فضاهای باز» تعریف شود. فضاهای عمومی که در دسترس شهروندان قرار دارند مانند، خیابان‌ها، پیاده‌روها، پارک‌های عمومی، امکانات حمل و نقل، امکانات خرید عمومی و سایر فضاهایی که مردم در آن جمع می‌شوند یا از آنجا عبور می‌کنند. فضای عمومی شهری با تجربه بهتر می‌تواند برای سلامت روانی و جسمی افراد مزایایی داشته باشد، که در نهایت می‌تواند به کیفیت بهتر زندگی آن‌ها کمک کند (Paül i Agustí et al, 2022). مناطق شهری شامل محله‌هایی هستند که برخی از فضاهای آن همواره با مشکلاتی مانند بی‌نظمی، جنایت، فرسودگی، ریزدانی، عدم دسترسی به کالاها و خدمات، نبود پیوند اجتماعی، گسستگی رابطه بین شهر و طبیعت، زائده‌های ناسالم، و کاهش امنیت روبرو هستند. فرض بر این است افرادی که در این محله‌ها زندگی می‌کنند که در آن کنترل اجتماعی از بین رفته است، و مصرف مواد مخدر، دعوا، خرابکاری، گرافیتی، پرسه‌زنی، مشروب‌خوری عمومی، زباله‌ها و جنایت در آن‌ها رایج است (GEIS&ROSS, 1998). وجود چنین فضاهایی سبب دوری بیشتر شهروندان از فضاهای شهری می‌شود.

ایران نیز به عنوان یکی از کشورهای در حال توسعه به شدت رو به شهرنشینی و افزایش جمعیت شهری آورده است، به طوری که جمعیت شهری ۶ میلیون نفری در سال ۱۳۳۵ به ۵۹/۱۴ میلیون نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است (پریزادی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۳۰۴). این افزایش جمعیت کلانشهرهای ایران را با معضلات و مشکلات زیادی چون، پراکنده‌رویی، حاشیه‌نشینی، افزایش بافت‌های فرسوده، ناامنی و... به دلایل مختلف رو به رو کرده است. کلانشهر اهواز در سال‌های اخیر همچون سایر شهرهای ایران از این قاعده مستثنا نیست. کلان شهر اهواز به دلیل ویژگی‌های خاص جغرافیایی، قومی، وضعیت خاص آب و هوایی، و رشد گسترده فضاهای شهری، وجود صنایع عظیم نفت و گاز و به تبع آن آلودگی‌های زیست محیطی فراوان، با چالش‌های دو چندان نسبت به سایر کلانشهرهای ایران روبرو می‌باشد (آزادبخت و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۹). برای جلوگیری از زوال شهر، و اطمینان از بازآفرینی بهتر فضاهای شهری به نفع همه شهروندان، فرآیند برنامه‌ریزی فضای شهری باید شامل تجربیات، نظرات، نیازها، و تفاوت‌های فردی شهروندان باشد. بنابراین، شناخت احساس بیگانگی در شهر اهواز، و بررسی ساختار علی و زمینه‌ای آن می‌تواند به برنامه‌ریزان شهری و سیاست‌گذاران در بهبود مدیریت شهر، و به شهروندان برای زیست بهتر و با کیفیت‌تر کمک کند. پژوهشگران مختلف در حوزه جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و تا حدودی شهرسازی موضوع بیگانگی را مورد بررسی قرار داده‌اند. اما مسئله اینجاست که مفهوم احساس بیگانگی در بافتار شهر و فضای فیزیکی و کالبدی آن، و همچنین تبیین شرایط علی و زمینه‌ای بروز این احساس حداقل برای فضای شهری به درستی واکاوی نشده است. این پژوهش به دنبال چگونگی بروز این احساس در فضاهای شهری، زمینه‌های بروز آن، و عوامل مداخله‌گری است که موجب بروز و تشدید این احساس می‌شوند.

پژوهش‌هایی که در زمینه بیگانگی انجام گرفته است در ادامه به آن‌ها اشاره خواهد شد. یوسفی و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای با عنوان اشکال بیگانگی شهری در نظر جامعه‌شناسان شهر، به بررسی، شناسایی و گزینش منابع مرتبط با بیگانگی شهری پرداخته است. در مرحله شناسایی، منابع بیگانگی در حوزه‌های فلسفی، جغرافیا، جامعه‌شناسی و روانشناسی جستجو گردیده است، که فقط در سه حوزه روانشناسی، جامعه‌شناسی و فلسفی منابعی مرتبط در این حوزه شناسایی شده است. نتایج مرور نظام‌مند آرای جامعه‌شناسان شهر درباره بیگانگی شهری بیانگر آن است که بیگانگی شهری پنج نمود عمده دارد: دزدگی، بی‌سازمانی، پرسه زنی، بیگانگی فضایی حاکی از سلطه فضاهای جدید شهری بر انسان و در نهایت بیگانگی جمعی که بر شکل گیری فضای جدیدی تحت تأثیر فضای جریان‌ها در جامعه اطلاعاتی دارد که جدایی کامل مردم از تاریخ، فرهنگ، محصولات تولیدی، از اطرافیان و از خود را در بردارد.

ادهمی (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با «عنوان عوامل مؤثر بر بیگانگی اجتماعی و فرهنگی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی

واحد سندج» به بررسی میزان بیگانگی اجتماعی و فرهنگی در بین دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن پرداخت. نتایج نشان داد با کاهش قدرت تصمیم‌گیری دانشجویان بر میزان بیگانگی اجتماعی آن‌ها افزوده می‌شود؛ یعنی هرچه دانشجویان از قدرت تصمیم‌گیری کمتری در مورد ادامه تحصیل، نحوه گذراندن اوقات فراغت، انتخاب همسر و انتخاب شغلشان برخوردار باشند بر میزان بیگانگی اجتماعی و فرهنگی در زندگیشان افزوده می‌شود. هرچه میزان دینداری دانشجویان در ابعاد اعتقادی، مناسکی، پیامدی و احساسی بالاتر باشد بر میزان یکپارچگی اجتماعی، نظم و وفاق اجتماعی افزوده شده و از میزان بیگانگی اجتماعی و فرهنگی کاسته می‌شود.

حمید سرفراز (۱۳۹۷)، در پایان‌نامه جامعه‌شناسانه خودش با عنوان «شهرنشینی، قومیت و بیگانگی: یک مطالعه چند بعدی از بلوچستان» بیان می‌کند که بیگانگی، پدیده‌ای روانی-اجتماعی است. بلوچستان، به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شده است. در این پایان‌نامه ۱۳۷ پاسخ دهنده که به طور تصادفی انتخاب شده بودند، از آن‌ها مصاحبه صورت گرفته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که با سطوح بالای شهرنشینی و بیگانگی در بین اکثریت پاسخ دهندگان، مشخص شد که سطح شهرنشینی دارای سطح بالایی از بیگانگی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که هر چه سطح شهرنشینی بالاتر باشد، سطح بیگانگی بالاتر است.

ژلینینا (۲۰۱۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان «فضاهای عمومی به عنوان فضاهای ترس و بیگانگی؟ جوانان در فضاهای عمومی در سن پترزبورگ، روسیه» بر اثرات منفی فضای عمومی در یک شهر در حال گذار، مانند طرد اجتماعی و بیگانه‌هراسی در بین جوانان تمرکز دارد. این تحقیق در دو محله در سن پترزبورگ (کوپچینو «منطقه خواب» دوران شوروی، با مناطق باز بزرگ، آلودنی کانال، منطقه مسکونی از اوایل قرن بیستم با ساخت و ساز متراکم و مناطق باز کوچک، عمدتاً حیاط‌های داخلی) انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که تفاوت احتمالی در ادراک و استفاده از مکان در بین جوانان با پیشینه اجتماعی متفاوت و همچنین تأثیر محیط ساخته شده و سیستم برنامه‌ریزی بر درک فضای عمومی، بر اساس مشاهده در فضاهای عمومی و مصاحبه با جوانان محلی، که در مورد فضاهای باز بزرگ و برخوردهای دائمی با «دیگران» با تلقی از محله به عنوان خصمانه و با خلق و خوی بیگانه‌هراسی در بین جوانان مطابقت دارد. فضای عمومی باز به مردم اجازه می‌دهد تا تنوع اجتماعی-قومی را مشاهده کنند. با این حال، این هیچ حس اجتماعی را ایجاد نمی‌کند. برعکس، در فضای ناشناس منطقه باعث افزایش ترس می‌شود.

کرستانی و رودریگز آلوز (۲۰۱۶)، در مقاله‌ای تحت عنوان «فضای عمومی، معانی از همه جا و هیچ کجا: شرایط فضایی بیگانگی؟» در مطالعات خود به این موضوع می‌پردازند که فضای عمومی به عنوان میدانی از اعمال روزمره بین نیروهای جهانی و محلی مبارزه می‌کند که تمایل به تغییر شکل مناظر خاص دارند. یافته‌ها نشان می‌دهند که هم افراط در شرایطی که افراد را از ویژگی‌های خاص محلات جدا می‌کند (به عنوان یک زمینه مشترک واقعی تجربه) و نیز اشکال همگن مصرف برنامه‌ریزی شده و تضعیف نظام‌های سیاسی یعنی اقداماتی که انضباط اجتماعی را تحمیل می‌کند و بر حس تقدم فضای عمومی شهری تأثیر می‌گذارد. از دیدگاه آن‌ها، این انحلال، محیط شهری و فضای عمومی را ایجاد می‌کند که دیگر همتای فیزیکی آن نیست که سبب از بین رفتن اشکال جمعی زندگی، یا حتی کاهش ارزش «عمومی»، که از نظر اوژ «نقاط کور» یا فضایی را ایجاد می‌کند، شرایطی که باعث بیگانگی بین شهر و شهروندان می‌شود.

بایرباگ (۲۰۱۷)، در مقاله‌ای با عنوان «بحران شهری: محدودیت‌های حاکمیت از بیگانگی» با هدف توسعه یک چارچوب تطبیقی تحلیل برای بررسی بحران‌های شهری، استدلال می‌کند که نیاز به ایجاد پیوندهای تحلیلی بین «زندگی روزمره و روندهای سیستمی» وجود دارد. بنابراین بینش‌های حاصل از «گزارش‌های خاص» را به هم پیوند می‌دهد. بررسی‌ها نشان می‌دهند که بحران‌های شهری به عنوان پدیده‌های سیاسی مطرح می‌شود و مفهوم مارکسیستی «بیگانگی» را به مرکز می‌آورد. نتایج نشان می‌دهد که «بیگانگی» به عنوان یک مکانیسم جهانی تسهیل کننده سرمایه، فرآیند انباشت از طریق سلب مالکیت و به عنوان پیامدهای منفی ذهنی-عاطفی سلب مالکیت، برای ایجاد آن پیوندهای تحلیلی مفید می‌اشند. در نهایت ساختار و نظام سیاسی شهری، که در آن، از خود بیگانگی و بیگانگی به وجود می‌آید.

زمانی و ماهان (۲۰۱۹)، در پژوهشی با عنوان «فضای انتزاعی و بیگانگی عمومی سیاسی فضا در خاورمیانه» با هدف اینکه چگونه فضای انتزاعی دولت - جهانی و به طور خاص در بافت شهرهای خاورمیانه سبب ایجاد فضاهای و ناهنجاری‌هایی در شهرها می‌شود. یافته‌ها نشان می‌دهند صرف نظر از این که این استراتژی‌های همگن که به طور جهانی اعمال می‌شوند، آن‌ها نمی‌توانند به ویژگی‌های زمینه‌ای پاسخ دهند و بنابراین به شیوه‌ای متناقض ممکن است خود فضای مقاومت و تفاوت ایجاد کنند.

هاشم سهان (۲۰۲۱)، در پژوهشی تحت عنوان «بیگانگی در ساختار شهری و تأثیر آن بر فرد و جامعه»، به این مطلب اشاره می‌کند که بیگانگی ممکن است ارادی یا غیرارادی باشد و بر انسان تحمیل شود. مفهوم بیگانگی در بسیاری از زمینه‌های دانشی مانند زبان، فلسفه، جامعه‌شناسی و روانشناسی و همچنین رشته معماری که از پدیده‌های دوران مدرن است. پیوند بین محیط ساخته شده و اجزای کالبدی که با انسان به عنوان موجودی اجتماعی حمل می‌کند، الزامات ذهنی و معنوی دارد که عبارتند از: ۱- مؤلفه‌ای که در بر خواهد داشت مورد توجه قرار گیرد و به طور جدی رعایت شود که به نوبه خود باعث کاهش مشکلات اجتماعی ناشی از مشکلات و بحران‌های گسست بین انسان و ساختار شهری از طریق ایجاد حس تعلق. ۲- بیگانگی شامل اشکال متعددی از جمله فضایی، اجتماعی است و از خود بیگانگی روانی، که همگی منجر به جدایی پیوند بین فرد به عنوان یک موجود اجتماعی و مکان به عنوان یک محیط فیزیکی می‌شود که منجر به از هم پاشیدگی بافت شهری و شکل‌گیری ساختار شهری متناقض و ایجاد هرج و مرج در فضاهای شهری در حال پوسیدگی می‌شود. ۳- ایجاد مشکلات اجتماعی و عدم دستیابی آن‌ها به عملکرد اجتماعی و روانی آن می‌شود. این مطالعه شامل توصیه‌های بسیاری از جمله ارتباط مستقیم بین محیط ساخته شده به عنوان یک محصول فیزیکی و انسان به عنوان موجودی اجتماعی با الزامات شخصی و معنوی و برای تسکین اجتماعی، مشکلات و بیماری‌های ناشی از بحران‌های گسست بین انسان و محیط شهری اطراف و همچنین خلاصی از علت‌های واقعی که در پشت احساس بیگانگی وجود دارد.

بررسی پژوهش‌های گذشته نشان داد که پژوهشگران مختلف در حوزه جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و تا حدودی شهرسازی موضوع بیگانگی از فضای شهری را مورد بررسی قرار داده‌اند. مهم‌ترین موضوعات مورد بررسی در این حوزه تاکنون عبارت بوده اند از: شناسایی و یا انتخاب منابع مرتبط با بیگانگی شهری، تأثیر قوم گرایی و زندگی شهری بر بیگانگی، بیگانگی‌های فرهنگی و اجتماعی در حوزه شهری، تأثیر تفاوت‌های جنسیتی در شکل‌گیری بیگانگی اجتماعی و فرهنگی و همچنین پیامدهای این بیگانگی بوده است. با نگاهی دقیق‌تر به این پژوهش‌ها در می‌یابیم که بیشتر آن‌ها ضمن داشتن نگاه کلی به موضوع بیگانگی شهری، سعی کرده‌اند با دیدگاه‌های جامعه‌شناسانه، روانشناسانه و بعضاً فلسفی به این موضوع نگاه کرده، و در بهترین حالت تنها به کلید واژه‌هایی مثل فضا و یا ساختارهای شهری اشاره داشته باشند. این دیدگاه کل نگر و عدم توجه بیشتر به ساختار و عناصر شهری، عدم توجه به جغرافیای شهر و موانع و عوامل جغرافیایی و شهرسازی، عدم تناسب نتایج و مباحث با حوزه برنامه‌ریزی شهری آن هم از زاویه دید جغرافیدانان برنامه‌ریزی شهری و از همه مهم‌تر نبودن تعریف مشخص و دقیق از احساس بیگانگی در فضای شهری و ابعاد آن، پژوهشگران این پژوهش را بر آن داشته تا نگاهی تازه به این احساس داشته باشند، و بتوانند آن را کاملاً متناسب با عناصر و ساختار فیزیکی شهر مرتبط کنند و با دیدگاه جغرافیای برنامه‌ریزی شهری به بررسی پیشایندها و پیامدهای آن بپردازند.

مبانی نظری

بیگانگی

واژه بیگانگی یکی از مفاهیم اصلی و عمده علوم فلسفی، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی است. ریموند ویلیامز (۱۹۶۷) این مفهوم را از دشوارترین مفاهیم فرهنگ لغت می‌داند که به طور گسترده‌ای در علوم انسانی برای تبیینی از اشکال و انواع کنش‌ها و واکنش‌ها نسبت به جریانات، واقعیت‌های پیرامونی، فشارهای روانی و تحمیلات اجتماعی به کار می‌رود (محسنی

تبریزی، ۱۳۷۰: ۲۵). این مفهوم در لغت به معنای جدائی چیزی از چیز دیگر است و در اصطلاح عبارت است از چیزی که انسان آن را خلق کرده یا جزء خصایص انسان است به طریقی از او دور شود، در این حالت با موقعیتی روبرو هستیم که آن را می‌توان بیگانگی بنامیم (گرب، ۱۳۸۱: ۳۷). بیگانگی به مفهوم عام آن، که برخی از اشکال کنش‌ها و واکنش‌ها به جریان‌ات اجتماعی و واقعیت‌های پیرامونی، فشارهای روانی، تحملات بیرونی و نیز توضیح انفصال فرد از تاریخ تفکر اجتماعی است.

احساس بیگانگی

احساس بیگانگی به معنای کنش‌ها یا فرایندهای معینی است که موجب احساس انزوا یا غریبگی یا احساس غیرهمدلانه و خصمانه یک فرد می‌شود. در تعریف دیگر، احساس بیگانگی به معنای احساس غریبگی، فقدان حمایت اجتماعی یا پیوند اجتماعی معنادار به کار برده می‌شود. بنابراین احساس بیگانگی به معنای تجربه‌ای است که موجب می‌شود شخص خود را همچون فردی بیگانه احساس کند. این بیگانگی به دو صورت بیگانگی از محیط که بیانگر پدید آمدن خلاء میان انسان و محیط زندگی اوست و بیگانگی از خود که حاکی از بیگانگی انسان نسبت به خود و توانایی‌های خویش است، متجلی می‌شود (ادهمی، ۱۳۹۷: ۹).

بیگانگی اجتماعی از دیدگاه ملوین سیمن

ملوین سیمن بیگانگی اجتماعی را نوعی احساس یا وضعیتی می‌داند که هر فرد در رابطه با خود دیگران و جامعه از خود بروز می‌دهد، وی ضمن این تعریف از بیگانگی، صور و انواع تظاهرات رفتار بیگانه‌گونه را در پنج نوع احساس بی‌قدرتی، احساس بی‌هنجاری، احساس انزوای اجتماعی، احساس بی‌معنایی و احساس تنفر از خویشان نشان داده است (seeman, 1959: 784).

جدول (۱). بیگانگی اجتماعی از دیدگاه ملوین سیمن

مفاهیم	زیر مجموعه‌های بیگانگی
به حالتی اطلاق می‌شود که افراد در برابر ساختارهای اجتماعی و هنجاری پیرامون خود توانایی اعمال نفوذ و کنترل بر سرنوشت خود را ندارند و این ساختارهای اجتماعی در میزان دخالت افراد در گفتگو، مشارکت در تصمیم‌گیری، آزادی انتخاب، بیان احساسات و عقاید، تساهل در پذیرش تفاوت‌ها و توسعه افراد با یکدیگر تفاوت دارند.	بی‌قدرتی
حالتی است که فرد نمی‌داند باید به چه چیزی معتقد باشد. این امر زمانی رخ می‌دهد که فرد برای تصمیم‌گیری، معیارهای روشنی را در اختیار نداشته باشد.	بی‌معنایی
این حالت از بیگانگی از توصیف دورکیم از (آنومی) اقتباس شده است و به شرایط بی‌هنجاری توجه دارد. به بیان دیگر، بی‌هنجاری اشاره بر وضعیتی دارد که در آن هنجارهای اجتماعی که سلوک فردی را نظم می‌بخشد، درهم شکسته شده یا تأثیر خود را به منزله قاعده از دست داده است.	بی‌هنجاری
واقعیتی فکری است که فرد در آن عدم تعلق و وابستگی را با ارزش‌های مرسوم جامعه احساس می‌کند. احساس انزوای اجتماعی از نظر سیمن به مفهوم قابلیت سازگاری فرد با زمینه اجتماعی خویش نیست، بلکه میزان انفکاک فکری فرد از استانداردهای فرهنگی است	احساس انزوای اجتماعی
در وضعیتی که فرد کار می‌کند بدون آنکه به ارزش واقعی کار خود آگاه باشد و از نتایج کار خود بهره‌مند شود، نتیجه آن زوال و از دست رفتن مفهوم واقعی کار و آغاز نفی خود و تولید و نوعی احساس انزجار از روابط اجتماعی تولید است.	بیزاری از خود
به معنای غربت از خویشان است. فروم در کتاب "جامعه سالم" می‌نویسد: منظور از خودبیگانگی شیوه‌ای تجربی است که طی آن شخص خود را بیگانه احساس می‌کند و می‌توان گفت او نسبت به خود غریبه شده است.	خودغریبگی

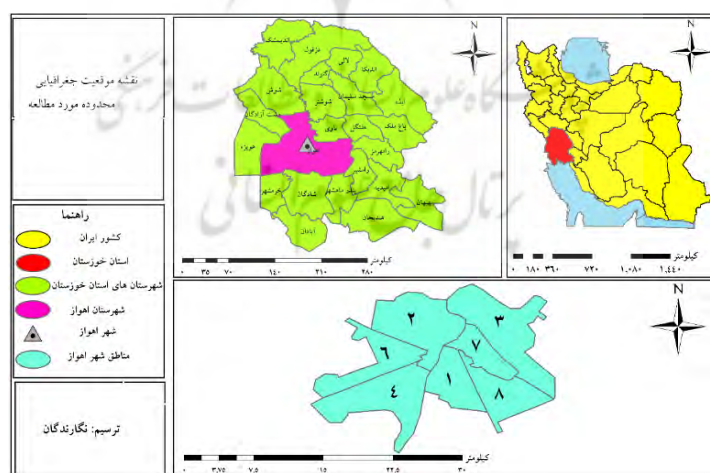
یادداشت: مطالب این جدول برگرفته از (seeman, 1959: 784) می‌باشند.

بیگانگی شهری

گسترش شهرنشینی موجب شکل‌گیری برخی از آسیب‌های اجتماعی شده است که بیگانگی شهری از جمله این آسیب‌هاست. به طوری که عدم انطباق و بی‌قاعدگی در فرم، فضا و عملکرد محیط کالبدی و فیزیکی، مسائل و مشکلات محیط اجتماعی، تنگناهای محیط فرهنگی و نمادین شهر که محصول توسعه شهرنشینی است، باعث بیگانگی شهرنشینان در شهر، و انزوا و عدم تعلق آنان نسبت به حیات شهری شده است. به عبارت دیگر، روابط اجتماعی و شیوهٔ امروزین زندگی در فضای شهری از یک سو، و نقش نمادین فضاهای کالبدی در شهرها از سوی دیگر، انسان شهرنشین را بیش از پیش نسبت به خود، دیگران و محیط بیگانه کرده است (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۷). از دیدگاه جامعه‌شناسان، بیگانگی شهری عبارت است از شکل‌گیری یک نوع وضعیت روحی روانی برآمده از شهر و ویژگی‌های شهری که در آن شهرنشینان نسبت به خود و محیط‌های اجتماعی، فیزیکی، فرهنگی و تاریخی اطرافش احساس جدایی و عدم تعلق می‌کند (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۰۰). با رشد روزافزون شهرنشینی و تشکیل کلان‌شهرها، جامعه شهری بیش از هر زمانی با مسئله بیگانگی اجتماعی و بیگانگی شهری مواجه گردیده است (Madanipour et al., 2021).

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر اهواز به‌عنوان یکی از شهرهای بزرگ ایران و مرکز شهرستان اهواز و استان خوزستان می‌باشد. این شهر با مساحت ۲۲۰ کیلومتر مربع دومین شهر وسیع ایران پس از تهران می‌باشد. شهر اهواز از سمت شمال به شهرهای شیبان، ویس، ملاثانی، شوشتر، دزفول و شوش؛ از شرق به شهرستان رامهرمز؛ از غرب به شهر حمیدیه و دشت آزادگان و از سمت جنوب به شهرهای شادگان، بندر ماهشهر، خرمشهر و آبادان محدود شده است. وسعت شهر اهواز در محدوده‌ی قانونی شهری ۲۲۲ کیلومتر مربع، در محدوده‌ی خدماتی ۳۰۰ کیلومتر مربع و در محدوده‌ی استحقاقی ۸۹۵ کیلومتر مربع می‌باشد. این شهر تا سال ۱۳۹۰، دارای هشت منطقه‌ی شهرداری بوده که هر یک سه یا چهار ناحیه را شامل می‌شد ولی در سال ۱۳۹۱، منطقه پنج^۱ آن از دیگر مناطق شهری جدا و شهر اهواز به هفت منطقه شهری تقسیم شده است (معاونت برنامه‌ریزی و توسعه سرمایه انسانی، ۱۳۹۵).

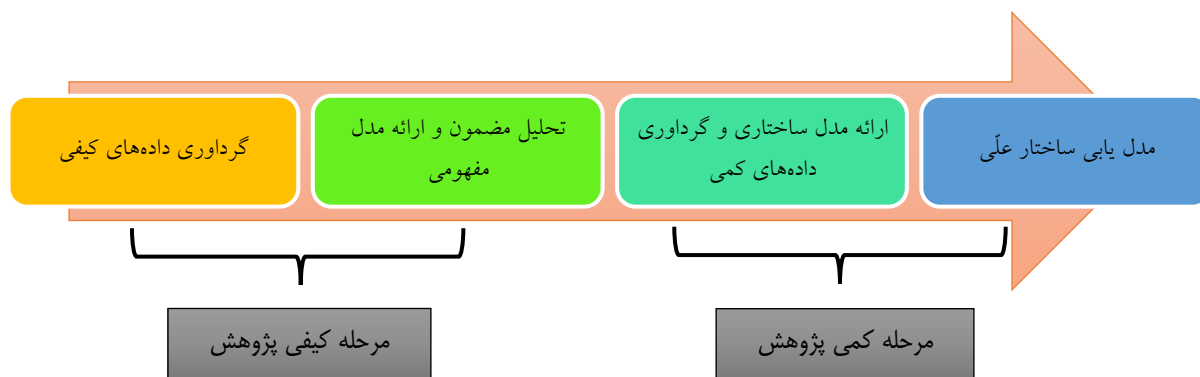

شکل (۱). موقعیت جغرافیایی شهر اهواز در شهرستان، استان، کشور

روش‌شناسی تحقیق

۱. منطقه پنج شهر اهواز، در ۱۲ بهمن‌ماه ۱۳۹۱ توسط هیأت وزیران و مسئولان شهری اهواز از مناطق شهری اهواز جدا و به شهر کارون نام‌گذاری شد. پژوهش حاضر مربوط به زمانی می‌باشد که شهر اهواز دارای ۷ منطقه شهری بود است.

به لحاظ هدف این پژوهش از نوع کاربردی است، و ماهیت موضوع به گونه ای است که از رویکرد پژوهشهای آمیخته برای بررسی شرایط علی و زمینه‌ای احساس بیگانگی در فضای شهری اهواز استفاده شده است. از این جهت که روش پژوهش از الگوی اکتشافی - متوالی پیروی می‌کند، مدل کیفی ارائه شده در مرحله اول پژوهش، در مرحله دوم به کمک مدل‌یابی معادلات ساختاری مورد تایید قرار گرفت. شکل ۲ روند انجام پژوهش را نمایش می‌دهد.

شکل (۲). مراحل انجام پژوهش آمیخته (کیفی - کمی) با رویکرد اکتشافی متوالی

جامعه و نمونه پژوهش

نمونه بخش کیفی

مشارکت‌کنندگان در این پژوهش افرادی هستند که تجربه زندگی و کار در شهر اهواز دارند و از اینکه این تجارب زیسته را در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهند رضایت دارند. پژوهشگران به صورت هدفمند و تا سرحدّ اشباع نظری و اغنای مفهومی از میان شهروندان زن و مرد ساکن اهواز نمونه ای ۳۰ نفری انتخاب کرده و با آنها مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختاریافته انجام داده‌اند. افراد در صورت دارا بودن شرایط ورود به پژوهش و آشنایی با هدف پژوهش و با رضایت آگاهانه کتبی وارد پژوهش شدند. به منظور استفاده از مشارکت‌کنندگان در مصاحبه‌های بعدی و تایید گفته‌های سایر مشارکت‌کنندگان، آدرس و تلفن آنها اخذ شده و تلفن پژوهشگر نیز در اختیار آنها قرار گرفت. پژوهشگران پس از انجام مصاحبه با نفر سی ام و بعد از آن به اشباع نظری و مفهومی رسیدند، و طبقه مفهومی تازه، و انتزاع جدیدی از نفر سی ام به بعد استخراج نشد، به طوری که اظهار نظرهای نفر سی ام به بعد نکات مشابه و تکراری در پی‌داشت، و پژوهشگران به مولفه جدیدی با موضوع شرایط علی و زمینه‌ای احساس بیگانگی دست پیدا نکردند. شکل ۳ نمونه کیفی را توصیف کرده است.

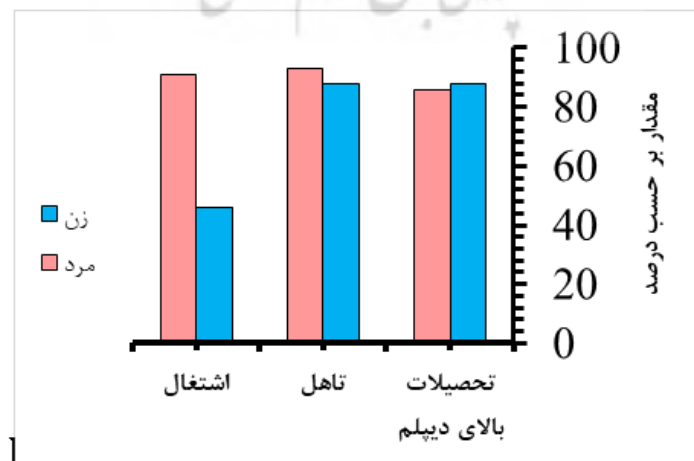

شکل (۳). توصیف نمونه کیفی در متغیرهای مختلف

در این پژوهش نمونه‌ها با حداکثر تنوع از بین مردان و زنان که بیش از ۵ سال از زندگی خود را در شهر اهواز ساکن بوده‌اند، انتخاب شدند. در این میان ۱۸ زن (۸ مجرد و ۱۰ متاهل) متاهل با میانگین سنی تقریبی ۴۱ سال، و ۱۲ مرد (۷ مجرد و ۵ متاهل) با میانگین سنی تقریبی ۴۲ سال مشارکت داشتند، ۱۴ نفر از افراد نمونه سواد دیپلم و یا کمتر از آن داشتند و ۱۶ نفر از آن‌ها دارای تحصیلات کارشناسی و یا بالاتر از آن بودند. شاغلین بیشترین سهم را در نمونه داشتند به طوری که ۲۵ نفر از افراد شرکت کننده در پژوهش شاغل بودند.

نمونه بخش کمی

در بخش کمی ۳۱۰ نفر از زنان و مردان در شهر اهواز به طور تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند و به پرسشنامه مربوط به احساس بیگانگی در فضای شهر پاسخ دادند. ۱۷۰ نفر از نمونه کمی زن و ۱۴۰ نفر دیگر مرد بودند. ۲۷۰ نفر از شرکت کنندگان تحصیلات بالای دیپلم داشته و همه افراد شرکت کننده در پژوهش کمی به جز ۳۰ نفر آن‌ها متاهل بودند. شکل ۴ درصد نمونه کمی را توصیف کرده است.

شکل (۴). توصیف نمونه کمی در متغیرهای مختلف

ابزار نحوه گردآوری داده‌ها

به دلیل ماهیت آمیخته پژوهش، و استفاده از رویکرد نظریه برخواسته از داده‌ها و پس از آن معادلات ساختاری، برای گردآوری داده‌ها در مرحله کیفی از مصاحبه و در مرحله کمی از پرسشنامه استفاده گردید. مصاحبه‌ها پس از کسب اجازه از شرکت کنندگان و اطمینان دادن در مورد محرمانه ماندن اطلاعات به صورت دیجیتال ضبط و سپس در واژه پرداز رایانه‌ای ثبت شده است. مدت زمان انجام مصاحبه‌ها حداقل ۳۵ و حداکثر ۶۳ دقیقه بود. در این پژوهش پس از انجام ۴۹ مصاحبه با ۳۰ مشارکت کننده، مفهوم تازه‌ای در داده‌ها ایجاد نشد و به غنا و اشباع مفهومی نزدیک شدیم. پژوهشگران برای مدیریت داده‌های کیفی از نرم افزار مکس کیو دی ای^۱ نسخه سال ۲۰۱۹ استفاده کردند.

به منظور گردآوری داده‌های کمی از پرسشنامه‌ای محقق ساخته استفاده شده است. این پرسشنامه بر اساس مولفه‌های علی و زمینه‌ای که در مدل مفهومی احساس بیگانگی به آن‌ها اشاره شده طراحی شده است. در این پرسشنامه پس از گردآوری اطلاعات جمعیت شناختی از جمله سن، وضعیت اقتصادی و اجتماعی، محل زندگی و شغل از مشارکت کنندگان در مورد احساس آن‌ها از بیگانگی در فضای شهری، دلایل زمینه‌ای و شرایط علی آن سؤالاتی پرسیده شده است.

روش تحلیل داده‌های کیفی

از تحلیل محتوای هدایت شده برای واکاوی داده‌های کیفی استفاده شد. در این تحلیل که مراحل آن را در شکل ۵ ملاحظه می‌کنید، آماده‌سازی داده‌ها شامل طی دو مرحله انجام گرفته است. در مرحله انتخاب واحد تحلیل مصاحبه‌های ضبط شده به صورت متنی درآمده و کلیه مصاحبه‌ها واکاوی شدند. متن مصاحبه، وارد نرم افزار مکس کیو دی ای گردید. همچنین در این مرحله واحدهای معنایی (جملات یا پاراگرافهایی از متون مصاحبه) در متن مصاحبه‌ها مشخص شد.

شکل ۵. مراحل انجام تحلیل کیفی برای ارائه مدل مفهومی احساس بیگانگی در فضای شهری

در این پژوهش به منظور روایی داده های کیفی و اطمینان از استحکام و انتقال پذیری یافته‌های کیفی از شیوه‌هایی مانند ضبط همه مصاحبه‌ها و پیاده‌سازی مصاحبه‌ها بعد از هر مصاحبه و اختصاص زمان کافی پژوهشگر برای جمع‌آوری و تفسیر داده‌ها، کار و درگیری طولانی مدت با داده‌ها، بازنگری مکرر داده‌ها، مرور داده‌ها توسط صاحب نظران و کنترل نحوه کدگذاری و بازنگری همکاران تیم پژوهش، بازگشت به شرکت کنندگان و کسب تأیید آنان استفاده شد. همچنین برداشت پژوهشگران از گفته‌های شهروندان با خود آنها به اشتراک گذاشته شد و از آن‌ها تقاضا گردید تا نظرشان را درباره‌ی درستی برداشتی که از نظرات شان شده بیان کنند. پژوهشگران سعی می‌کردند، کدهایی که از مصاحبه هر کدام از شهروندان استخراج می‌شود به خود آن‌ها گوشزد کنند تا از هماهنگی کدهای داده شده با آنچه مد نظر شهروندان است، اطمینان حاصل کنند.

روش تحلیل داده‌های کمی

ساختار علی احساس بیگانگی در فضای شهری، مدلی از نوع معادلات ساختاری است که به کمک نرم افزار لیزرل قابل تحلیل و بررسی است. به منظور برآورد ساختار کواریانس، همبستگی بین مولفه‌ها، و ضرایب مسیر علی از روش بیشینه درست نمایی استفاده گردید. ارزیابی مدل نیز به کمک شاخص‌های برازش و روایی مدل بر اساس توصیه‌های کلاین^۱ (۲۰۱۶) انجام گرفته است. به طوری که مقادیر کوچک شاخص مربع خی به همراه مقادیر بزرگ سطح معناداری را برای برازش مدل مطلوب ارزیابی خواهند شد، اما به دلیل حساسیت بالای این شاخص به حجم نمونه، شاخص‌های دیگر نیز بررسی می‌شوند. مهم‌ترین شاخص‌های استفاده شده برای بررسی برازش داده‌ها با مدل و میزان مطلوبیت هر کدام در جدول ۲ آورده شده است.

جدول (۲). شاخص‌های برازش مدل ساختاری و مقادیر مطلوب آن

نوع شاخص برازش مدل	نام شاخص برازش مدل	مقدار مطلوب شاخص
شاخص‌های برازش مطلق	χ^2 خی دو	عدم معناداری
	GFI	$0.95 < \text{GFI}$
	TLI	$0.95 < \text{TLI}$
شاخص‌های برازش افزایشی	CFI	$0.95 < \text{CFI}$
	χ^2/df خی دو نرمال	بین ۱ تا ۳
شاخص‌های برازش ایجاز	RMSEA	$\text{RMSEA} < 0.05$

یافته‌های تحقیق

تحلیل محتوای هدایت شده، به ما کمک کرد تا بتوانیم عوامل تاثیرگذار بر بروز احساس بیگانگی در فضای شهری را بهتر درک کنیم، کدهای متعددی برای تضعیف و یا تشدید این احساس از میان مصاحبه‌ها استخراج شد. در ادامه مهم‌ترین کدهایی که پژوهشگران از متن مصاحبه‌ها استخراج کرده اند، آورده شده است.

کدهای مرتبط با ناکارآمدی فضایی: املاک متروکه و مخروبه، اراضی بایر داخل شهر، محوطه‌های آلوده و رها شده، تأسیسات رها شده، ایستگاه راه آهن غیر فعال و پمپ بنزین متروکه، کاربری‌های ناسازگار(ناسازگاری با کاربری‌های همجوار، ناسازگاری زیست محیطی، ناسازگاری از شیوهی منظر شهری).

کدهای مرتبط بی‌هویتی فضا: نداشتن حس مکانی، نبود اصالت و معنا در محیط، نبود اطلاعات ادراکی، عدم مفهوم فضا، از بین رفتن نماها و نشانه‌های خاطره انگیز، عدم شفافیت مکانی، عدم خوانایی و ساختاری فضا

کدهای مرتبط ناامنی محیط: وجود فضاهای بی دفاع در شهر، عدم نورپردازی مناسب و تاریکی فضا، نبود عنصرهای اطلاعاتی، وجود فضاهای بی کران و خالی و اضطراب آور، خیابان‌های شلوغ و مملو از جمعیت

کدهای مرتبط با سرزنده نبودن شهر: عوامل کالبدی همچون عدم فضای سبز مناسب، عدم وجود امکانات رفاهی(سطل زباله، توالی عمومی و...)، عدم وجود نشیمن‌گاه‌ها، نبود فواره‌ها و آب نماها، کمبود فضای پارکینگ

کدهای مرتبط با جغرافیا و اقلیم شهر: هوای گرم و طولانی، سرمای شدید و یخبندان، ریزگردها، آلودگی هوا

کدهای مرتبط با ساختار اجتماعی و فرهنگی شهر: جنسیت، خانواده، سنت و فرهنگ، قومیت گرایی و تعصبات قومی

کدهای مرتبط با ساختار کالبدی شهر: گرافیک شهری، مبلمان شهری نامناسب، عدم ثبات و تداوم کالبدی و فضایی، ریز

دانگی بافت، نفوذ ناپذیری بافت، بافت فرسوده، قرارگیری بافت فرسوده و جدید کنار هم در محله های شهری، عدم تطابق جمعیت و خدمات، شبکه بندی نامناسب خیابان ها، پراکنده رویی.

لازم به ذکر است که مجموعه اجزایی که در فضاهای شهری چیده می‌شوند و به استفاده عموم جهت رفع نیازهای زیست محیطی می‌رسند و منظر و هویت شهری را، تحت شعاع قرار می‌دهد، مبلمان شهری می‌نامند. نقش اصلی مبلمان شهری در سطح خیابان‌ها و فضاهای شهری ایجاد مکان‌هایی است که زبان ناطق هویت انسان و منظر و ساختار شهری مطلوبی، باشند. به دلیل اینکه مبلمان از حیطه طراحی شهری و کالبدی شهر می‌باشد در این پژوهش حاضر در زیر مجموعه ساختار کالبدی شهر قرار گرفته است.

کدهای مرتبط با دسترس پذیری: عدم دسترسی به نیازهای روزانه و خدمات، عدم دسترسی مناسب به حمل و نقل عمومی، کمبود پارکینگ

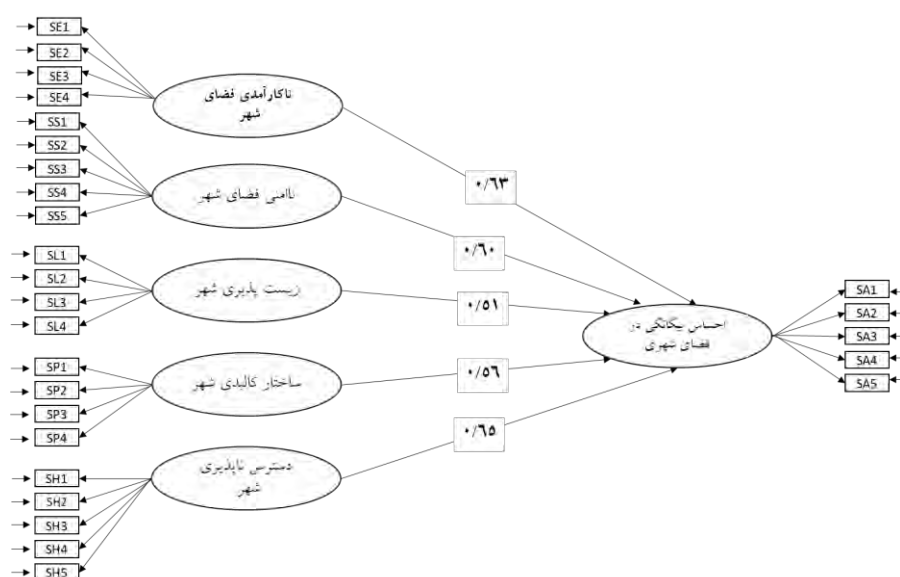
کدهای مرتبط با سیاست‌های فضایی شهر: شاید بتوان گفت که سیاست‌های فضایی شهری از مهمترین عوامل مداخله‌ای در کاهش حق به شهر زنان اهواز باشد، عدم توجه سیاست گذاران شهری به سرزندگی شهروندان، طراحی نامناسب شهر که موجب کاهش فضاهای مکث و استراحت شده اند، نداشتن و یا کمبود شدید فضاهای کانونی، دسترسی نامناسب به فضاهای مختلف شهری، کاربری نامتوازن و نامناسب از فضاها، عدم تناسب طراحی ها با جسم و روح زنان، تبعیض‌های جنسیتی در طراحی فضاها، و سوگیری سیاست‌های فضایی به سمت مردان، از مهم‌ترین مداخله‌هایی است که می‌تواند حق استفاده زنان از شهر را تا حد زیادی کاهش دهد.

کدهای مربوط به سیاست و نهادهای حکومتی: سیاست و نقش نهادهای حاکمیتی، طبقه دیگری است که به کمک کدهای استخراج شده در مصاحبه مشارکت کنندگان تشکیل شده است، به رسمیت نشناختن زنان برای انجام فعالیت‌های فرهنگی، اقتصادی، و اجتماعی (حتی فعالیت‌های مرتبط با خود زنان)، عدم استفاده از زنان برای مشاوره و ایجاد فضاهای شهری، نگرش اشتباه در مورد شایستگی مدیران زن، توسعه نامتوازن و ناعادلانه شهر به نفع مردان، مهم‌ترین کدهایی بوده که در مصاحبه باز زنان به آن رسیده‌ایم، سیاست‌های غلط، و عملکرد اشتباه نهادهای حکومتی در ارتباط با مسائل زنان، در روند رسیدن زنان به حق خود از فضاهای شهری مداخله کرده و موجب توقف این فرآیند می‌شود.

با تعریفی که از طبقه‌ها استخراج شده است، و نقشی که هر کدام در احساس بیگانگی در فضای شهری داشته‌اند، دسته‌بندی تازه‌ای تشکیل شده است که در آن مجموعه شرایط زمینه‌ای، مداخله‌ای و علی معرفی شدند، شکل ۶ دسته‌بندی شرایط تاثیرگذار بر احساس بیگانگی را نمایش می‌دهد.

شکل (۶). شرایط تأثیرگذار بر احساس بیگانگی در فضای شهری

شکل (۸). مدل ساختاری علی احساس بیگانگی در فضای شهر

جدول ۳ شاخص‌های برازش مدل ساختاری علی احساس بیگانگی در فضای شهری را نمایش می‌دهد. این مدل برای زنان و مردان به طور جداگانه برازش داده شده است.

جدول (۳). شاخص‌های برازش برای مدل احساس بیگانگی در فضای شهری

شاخص برازش	در کل نمونه	زنان	مردان
χ^2	۷۶۵/۵۴ (۰/۰۰)*	۶۱۱/۳۴ (۰/۰۰)	۷۰۰/۴۳ (۰/۰۰)
CFI	۰/۹۶۱	۰/۹۷۲	۰/۹۷۴
TLI	۰/۹۷۸	۰/۹۸۰	۰/۹۵۵
خی دو بهنجار شده	۲/۵۷ (۰/۰۰)	۱/۸۵ (۰/۰۰)	۲/۲۷ (۰/۰۰)
RMSEA	۰/۰۳۷	۰/۰۴۲	۰/۰۳۸

* یادداشت: مقادیر داخل پرانتز سطح اطمینان p است. df=۳۶۰.

مسیرهای علی بین سازه‌های مدل علی احساس بیگانگی در فضای شهری شکل ۶ در جدول ۴ به همراه مقادیر آن‌ها نمایش داده شده است.

جدول (۴). مسیرهای علی (ضرایب مسیر) مدل علی احساس بیگانگی در فضای شهری

عنوان ضرایب مسیر	ضریب استاندارد	خطا برآورد
ناکارآمدی فضای شهر ← احساس بیگانگی در فضای شهری	۰/۶۳	۰/۰۰۲
ناامنی فضای شهر ← احساس بیگانگی در فضای شهری	۰/۶۰	۰/۰۰۱
زیست پذیری شهر ← احساس بیگانگی در فضای شهری	۰/۵۱	۰/۰۰۱
ساختار کالبدی شهر ← احساس بیگانگی در فضای شهری	۰/۵۶	۰/۰۰۲
دسترس ناپذیری شهر ← احساس بیگانگی در فضای شهری	۰/۶۵	۰/۰۰۳

ضرایب مدل احساس بیگانگی در فضای شهر همگی در سطح ۰/۰۵ معنادار بودند. این ضرایب به صورت استاندارد گزارش شده‌اند، بنابراین مقایسه میزان اثر بخشی آن‌ها از روی میزان ضریب استاندارد مسیر امکان پذیر است. ساختار علی پیشنهادی در شکل ۸، که به کمک یافته‌های گزارش شده در جدول‌های ۳ و ۴ مورد تایید قرار گرفته است، علت‌های متفاوتی را برای شکل

گیری احساس بیگانگی در فضای شهری تبیین کرده است. دسترس ناپذیری شهر اهواز، از دیدگاه شهروندان با ضریب ساختار علی ۰/۶۵ برجسته‌ترین علت تشدید احساس بیگانگی در فضاهای شهری است. زیست ناپذیری شهر اهواز با ضریب ساختار علی ۰/۵۱ کمترین تاثیر را در احساس بیگانگی شهروندان اهوازی از فضای شهر داشته است. در این میان ناامنی فضای شهری (ضریب علی ۰/۶۰) و ساختار کالبدی شهر اهواز (۰/۵۶) علت‌های میانی هستند که بر احساس بیگانگی در شهروندان اهوازی نسبت به فضای شهر تاثیر دارند. ناکارآمدی فضای شهری با ضریب علی ۰/۶۳ نزدیک‌ترین عامل به عامل دسترس ناپذیری فضای شهر می‌باشد، این نزدیکی می‌تواند به دلیل ماهیت مشابه و رابطه نزدیکی باشد که دسترس ناپذیری و ناکارآمدی با یکدیگر دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

احساس بیگانگی سازه‌ای آشنا برای جامعه‌شناسان، و روانشناسان اجتماعی است اما در این پژوهش سعی شده است تا با کمک تحلیل مضامین و مصاحبه‌ها، به تبیین این سازه برای برنامه‌ریزان شهری بپردازیم. مدل مفهومی ارائه شده در این پژوهش شامل مواردی است که چگونگی تأثیرپذیری احساس بیگانگی در فضای شهری را از شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌ای نشان می‌دهد. ناکارآمدی فضای شهر، ناامنی، و زیست ناپذیری شهری در کنار ساختار کالبدی آن مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار هستند که علت بروز احساس بیگانگی در فضای شهری به شمار می‌روند. در این میان دسترس‌پذیری مکان‌ها و فضاهای شهری نیز به تشدید و تضعیف این احساس کمک می‌کنند. خانواده، جنسیت، و قومیت افراد می‌توانند زمینه مساعدی را برای تضعیف و یا تقویت این احساس ایجاد کنند، که البته در کنار این زمینه‌ها می‌توان اقلیم و جغرافیا و همچنین هویت فضایی شهر را در بروز احساس بیگانگی موثر دانست.

شهر دسترس‌ناپذیر احساس بیگانگی از آن را تشدید می‌کند، در این پژوهش مهم‌ترین علت برای بروز احساس بیگانگی دسترس ناپذیری شهر بود. شهروندی که به سختی به نیازهای روزمره دسترسی دارد، شهروندی که برای حمل و نقل همواره دچار سردرگمی است، شهروندی که برای تفریح و یا سرگرمی خود مجبور باشد مسیرهای طولانی و نامناسب را طی کند، و البته نیازهایی مثل آموزش او از دسترس خارج و یا به دشواری به آن‌ها دسترسی داشته باشد، نسب به فضاها، راهروها، ایستگاه‌ها و اماکن شهر بیگانه شده و روز به روز از آن‌ها دورتر می‌شود، با آن‌ها ارتباط برقرار نمی‌کند، کار با آن‌ها و یا حضور در آن‌ها با احساس بیگانگی همراه خواهد بود.

بافت‌های فرسوده و یا رها شده شهر، در کنار محوطه‌های آلوده، تاسیسات و ایستگاه‌های متروک، استفاده نابجا از فضاها و اماکن باعث می‌شود فضای شهرها ناکارآمد جلوه کند و در بیشتر مواقع بدون استفاده رها شوند. این فضاها نه تنها موجب صرف بی‌رویه وقت و هزینه شهروندان می‌شوند، و تا حدودی به زیبایی شهر لطمه می‌زنند، بلکه موجب ایجاد احساس جدایی و دوری شهروندان از فضای شهر می‌شوند، شهروندان به لحاظ مادی و یا معنوی از حضور در این فضاها اجتناب کرده و سعی می‌کنند در آن اماکن نباشند، کار نکنند، و محل زندگی خود را در آنجا انتخاب نکنند. استمرار ناکارآمدی باعث قوت گرفتن احساس بیگانگی از فضاهای شهری و افزایش فاصله فیزیکی و روحی شهروندان از شهر می‌شود. ایستگاه راه آهن و اتوبوس غیرفعال و مستعمل، وجود پمپ بنزین متروکه یا اماکن مشابه آن موجب ایجاد کاربری‌های ناسازگار با شهر و محیط زیست می‌شود که خود علت اصلی ناکارآمدی فضاهای شهری است. ناکارآمدی فضاهای شهری علاوه بر آزار بصری چشم انداز فضاهای شهر، و کاهش بهره‌وری موجب ایجاد و تشدید احساس بیگانگی از فضاهای شهری خواهند شد.

فضای شهر هم هویت دارد و هم هویت بخش است، هر شهر با نمادها، اقلیم، جغرافیا، اجتماع، و فرهنگش شناخته می‌شود و می‌توان گفت هویت شهر چیزی جز انسان‌ها، اماکن، ساختارها و روابط بین آن‌ها نیست. این هویت گاهی چنان عمیق و تأثیرگذار است که افراد هویت خود را نیز به شهر و فضای شهر گره می‌زنند، این پیوند موجب ایجاد احساس‌های متنوعی در فرد می‌شود که یکی از آن‌ها احساس بیگانگی با فضای شهر است. شهر با نمادها و فضاهایی که دارد زمینه را برای هویت بخشی به

افراد آماده می‌کند، و بروز احساس بیگانگی یا عدم بروز آن از همینجا آغاز می‌شود. اینکه شهروند به لحاظ هویتی با فضاها، اماکن، و گرافیک و مبلمان شهر ارتباط مثبت و سازنده‌ای ایجاد می‌کند یا خیر؟ و اینکه آیا شهروند شهر را جزیی از هویت خود به شمار می‌آورد یا خیر؟ پاسخ منفی به این سوال‌ها یعنی احساسی در شهروند بروز کرده که او را از شهر به لحاظ جسمی و روحی دور کرده است و این همان احساس بیگانگی در فضای شهر است که هویت فضای شهر از شرایط زمینه‌ای مهم در تشدید یا تضعیف آن است.

احساس امنیت در فضای شهر، شاید به ظاهر یک احساس باشد، اما هم از پیشایندهایی همچون وجود فضاهای رها در شهر، نورپردازی نامناسب و تاریک فضا، محیط زیست آلوده، شهر بدون نمادهای اطلاعاتی، حمل و نقل ضعیف، خیابان‌های شلوغ و گاهی خیلی خلوت تاثیر می‌پذیرد، و هم خود موجب ایجاد احساس تازه‌ای در شهروند می‌شود که او را از حضور و فعالیت در شهر منع می‌کند. این ممانعت از بیگانگی سرچشمه می‌گیرد، بیگانگی شهروندان از فضای شهر کاربری او از فضاها را کاهش داده، و روح و جسم او را از فضای زندگی و کارش دور خواهد کرد. امنیت شهر می‌تواند بروز این احساس را تعدیل و در بسیاری از موارد حذف کند، شهروندی که در شهر احساس امنیت کافی در حمل و نقل، گردش و تفریح، خرید، و سکونت دارد کمتر دچار احساس بیگانگی فضایی شده و دلبستگی بیشتری نسبت به مکان پیدا خواهد کرد.

در این پژوهش پژوهشگران دریافتند جنسیت می‌تواند زمینه را برای احساس بیگانگی شهروندان فراهم کند به طوری که زن بودن و یا مرد بودن در ایجاد و تقویت این احساس تاثیر گذار است. عدم توجه شهر به تفاوت‌های جنسیتی افراد به خصوص در مورد زنان، طراحی نامناسب شهر برای مادران و یا کودکان، مردانه یا زنانه شدن برخی فضاها به دلیل طراحی و کاربری نامناسب، فضاها را به شدت جنسیت زده کرده و این موجب بروز احساس بیگانگی از فضای شهر می‌شود. هر چند این پژوهش به طور دقیق تفاوت این احساس در زنان و مردان را بررسی نکرده است اما در مصاحبه‌ها مشخص شد که زنان از فضاهای جنسیت زده آسیب بیشتری دیده و احساس بیگانگی بیشتری نسبت به اماکن و فضاهای شهری داشته‌اند.

یافته‌های پژوهش نشان داد شرایط علی و مداخله‌ای در شهر اهواز نه تنها روی احساس بیگانگی تاثیرگذار هستند، بلکه موجب پیامدهای منفی متعددی برای شهر و شهروندان اهوازی خواهند شد. داشتن احساس بیگانگی در فضای شهری نه تنها موجب کاهش امنیت شهر می‌شود بلکه تمایل شهروندان به مهاجرت را نیز افزایش می‌دهد. مصاحبه پژوهشگران با شهروندان نشان داد گاهی احساس بیگانگی از فضای شهر آنچنان تشدید می‌شود که شهروند خود را از شهر جدا می‌داند، وابستگی عاطفی خود به شهر را از دست می‌دهد، و تمایل فراوانی به مهاجرت از شهر پیدا می‌کند. مهاجرت شهروندان از شهر حتی اگر اتفاق هم نیفتد باعث کاهش مشارکت آن‌ها در مدیریت شهر شده و آن‌ها را نسبت به شهر و مسائل آن بی تفاوت خواهد کرد. تخریب‌گری و وندالیسم پیامد مهم دیگر تشدید احساس بیگانگی در شهر است و شهروندانی که به لحاظ جسمی و روحی خود را از شهر دور می‌دانند و هویتی برای شهر قائل نیستند و یا هویت خود را در ارتباط با شهر تعریف نمی‌کنند دست به تخریب اموال و امکانات شهر می‌زنند. این پیامدها موجب کاهش حق به شهر افراد و در ادامه کاهش کیفیت زندگی شهری می‌شود. احساس بیگانگی از فضای شهر باعث ایجاد تبعیض جنسیتی در شهر شده و فضاها را به سمت زنان و یا مردان جنسیت زده خواهد کرد. در این میان طراحی نامناسب فضای شهر و برنامه ریزی بدون توجه به تفاوت‌های متنوع شهروندان احساس بیگانگی را تشدید کرده و با گذشت زمان زیست پذیری شهر را کاهش می‌دهد.

این پژوهش در شهر اهواز صورت گرفت و افراد مصاحبه شونده از میان شهروندان اهوازی انتخاب شدند. مدیریت شهری در اهواز به لحاظ حمل و نقل و دسترس پذیری شهری، ناکارآمدی فضاهای شهر، و توجه کم به جنسیت ها و قومیت ها همواره با انتقادهایی همراه بوده است. هر چند این موضوع پژوهشگران را در تعمیم نتایج محدود کرده است اما بر این باور هستند که مطرح کردن وجود احساس بیگانگی در فضاهای شهری، دستاورد مهم این پژوهش است. در بخش کمی پژوهش نیز هر چند سعی شد از نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای از جامعه شهروندان اهواز استفاده شود اما باز هم تعمیم شرایط زندگی در این شهر به

سایر شهرهای ایران می‌بایست با احتیاط صورت گیرد. توصیه پژوهشگران به سایر پژوهشگران آینده انجام پیمایش‌های دقیق‌تر در شهرهای دیگر با تنوع قومیتی، اقلیمی و جغرافیایی است تا بتوان به شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌ای تاثیرگذار بیشتری دست یافت و احساس بیگانگی در فضاهای شهری دیگر ایران نیز بررسی گردد.

با توجه به اینکه پژوهش حاضر سعی داشت به کمک مفهوم پردازی، به تبیین احساس بیگانگی در فضاهای شهری پرداخته، و شرایط علی تاثیرگذار، زمینه‌ها، و سیاست‌هایی را که موجب تشدید این احساس می‌شوند را در فضای شهری اهواز مشخص کند، یافته‌های این پژوهش در حوزه شرایط زمینه‌ای و بافتار شهر که در تشدید احساس بیگانگی تاثیر گذار هستند با یافته‌های هاشم‌ساهان (۲۰۲۱) همراستا هستند. همچنین یافته‌های مربوط به مکانیسم‌های قانونی، و اصول حکمرانی تاثیرگذار بر احساس بیگانگی در فضای شهری با یافته‌های کرستانی و رودریگز آلوز (۲۰۱۶) همسو هستند. شرایط زمینه‌ای استخراج شده در این پژوهش نیز با یافته‌ها زمانی و ماهان (۲۰۱۹) همسویی نشان داده‌اند. سایر مطالعاتی که در دسترس پژوهشگران قرار داشته است مفهوم احساس بیگانگی را در بستر فلسفی و جامعه‌شناسی بررسی کرده‌اند، و مقایسه یافته‌های آن‌ها با یافته‌های حاضر که در حوزه برنامه‌ریزی شهر انجام شده است امکان‌پذیر نیست. تأثیرگذارترین عوامل بر بروز احساس بیگانگی در فضاهای شهری را می‌توان به ترتیب دسترس‌ناپذیری شهرها، ناکارآمدی، و ناامنی آن‌ها دانست. در این میان زیست‌پذیری شهر و ساختار کالبدی آن، در درجه‌های بعدی اهمیت قرار دارند. جنسیت، قومیت و فرهنگ شهروندان زمینه‌هایی را برای بالاگرفتن این احساس در فضاهای شهری ایجاد می‌کنند که طراحی فضای شهر و البته سیاست‌های حکومت برای مدیریت شهر از مهم‌ترین عوامل مداخله‌گر در احساس بیگانگی فضای شهری است. پیشنهاد پژوهشگران به سیاست‌گذاران و طراحان فضای شهری توجه بیشتر به جنبه‌های عاطفی و روانی شهروندان است و با افزایش بهره‌وری فضاهای شهر، استفاده بجا از نمادها و گرافیک شهر ضمن افزایش دسترس‌پذیری نقاط شهر، و زیست‌پذیر کردن آن بتوانند به کمک حکمرانی خوب و مدیریت مناسب باعث کاهش احساس بیگانگی شهروندان در فضاهای شهری شوند. این کار موجب افزایش احساس سرزندگی در شهر، کاهش مهاجرت‌ها، کاهش وندالیسم، و تبعیض‌ها، شده و با افزایش کیفیت زندگی از انزوای اجتماعی شهروندان جلوگیری خواهد شد.

منابع

- احدنژاد روشتی، محسن، اشلقی، مهدی. (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی مولفه‌های هویت مکان در فضای خیابانی آبرسان و شریعتی تبریز. *نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۶(۸۱)، ۲۳-۱. doi: 10.22034/gp.2021.47311.2879
- ادهمی، جمال، (۱۳۹۷)، عوامل مؤثر بر بیگانگی اجتماعی و فرهنگی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنجند، مسائل اجتماعی ایران، سال نهم، شماره ۱، بهار و تابستان. ص ۵-۲۷. doi: 20.1001.1.24766933.1397.9.1.1.6۳۷۰
- آزادبخت، مریم، (۱۳۹۶)، جغرافیای جرم با تأکید بر جرائم زنان در شهر اهواز، دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده علوم زمین و سیستم اطلاعات جغرافیایی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استاد راهنما: ناهید سجادیان و مرتضی نعمتی مشاور: علی شجاعیان. پایان نامه. ص ۳۸.
- پریزادی، طاهر، میرزازاده، حجت، اصغری، رویا، کریمی، علیرضا. (۱۴۰۱). بررسی الگوی توسعه فیزیکی شهر با رویکرد توسعه میان‌افزا مورد مطالعه: شهر میاندوآب. *پژوهش‌های جغرافیایی/انسانی*، ۵۴ دوره شماره (۴)، ۱۳۰۳-۱۳۲۱.
- doi: 10.22059/jhgr.2021.323421.1008298
- حاتمی‌نژاد، حسین، همقدم، نوشا، کانونی، رضا. (۱۴۰۱). واکاوی مؤلفه‌های حکمروایی خوب شهری در ایجاد رضایتمندی سکونت با رویکرد آینده‌پژوهی (مطالعه موردی: شهر رشت)، *نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۶(۸۱)، ۴۳-۶۱.
- doi: 10.22034/gp.2021.47741.2887
- حسینی مند، نگین، یعقوبی، معصومه، شاه حسینی، حبیب، جوان فروزنده، علی. (۱۴۰۰). ارزیابی مؤلفه‌های کیفی-ادراکی فضاهای سبز در ارتقاء حس رضایتمندی و سرزندگی ساکنان محلات اطراف آن (نمونه‌های مورد مطالعه پارک ائل‌گلی و پارک ولیعصر تبریز)، *نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۵(۷۷)، ۶۱-۷۹. Doi: 10.22034/gp.2021.41603.2693
- راه‌پیمای، عبدالمجید، غلامی، بهار، (۱۴۰۰)، بررسی چالش‌های فضایی توسعه شهری و اثرات آن برای امنیت ملی ایران، *پژوهش‌های جغرافیایی/انسانی*، دوره ۵۳، شماره ۲، ص ۶۳۷-۶۵۲. Doi: 20.1001.1.20086296.1400.53.2.14.0.۶۵۲
- زنگانه، احمد و همکاران، (۱۴۰۰)، تحلیلی بر وضعیت زوال شهری در بخش مرکزی شهر ارومیه (مطالعه موردی: منطقه)، *پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری*، دوره ۹، شماره ۱، ص ۲۶۷-۲۸۵.
- Doi: 10.22059/JURBANGEO.2021.313215.1397
- سعیدی منفرد، ساناز، گلرو، امیر، (۱۳۹۸)، ارزیابی ارتقای سلامت روان در فضاهای رها شده شهری با محوریت شکل‌گیری شهر سالم مطالعه موردی: شهر مشهد، *جغرافیا و روابط انسانی*، شماره ۲، پیاپی. ص. ۱۵-۳۴. Doi: 20.1001.1.26453851.1398.2.2.4.4
- کامران، حسن و همکاران، (۱۳۹۹)، مطالعه شهر در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک با تأکید بر نظریه گاتمن و کاکس، *فصلنامه جغرافیا*، دوره ۱۶، شماره ۵۶، ص ۱۳۳-۱۶۰.
- گرب، ادوارد، (۱۳۷۲)، *جامعه‌شناسی نابرابری اجتماعی*. ترجمه محمد سیاه‌پوش و احمدرضا غروی زاده، تهران: نشر معاصر. ص ۱۴.
- محسنی تبریزی، علیرضا، (۱۳۷۰)، بیگانگی، مفهوم‌سازی و گروه‌بندی تئوری‌ها در حوزه، *جامعه‌شناسی و روانشناسی، فصلنامه علوم/اجتماعی*، شماره ۲۹، ص ۱۷-۳۴.

- معاونت برنامه‌ریزی و توسعه سرمایه انسانی، (۱۳۹۵)، گزیده اطلاعات مناطق، نواحی و محلات شهر اهواز. چاپ اول، اهواز: انتشارات روابط عمومی و امور بین الملل شهرداری اهواز. ص ۱۸
- منصوری، سید تاج الدین، ضرغامی، اسماعیل، (۱۴۰۱)، تبیین رابطه انسان - محیط با استفاده از نقد مبانی نظری نحو فضا. انسان و محیط زیست، ۲۰(۱)، ۱۵۹-۱۸۱. https://journals.srbiau.ac.ir/article_19856.html
- میرزاحسین، سارا، احمدی، ملیحه، ذاکر حقیقی، کیانوش، (۱۴۰۰)، ارزیابی زیست‌پذیری مبتنی بر متغیرهای حس تعلق به مکان (مطالعه موردی: منطقه ۱ کلان شهر تهران)، پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، دوره ۹، شماره ۲. ص ۳۶۱-۳۸۵. Doi:10.22059/JURBANGEO.2021.312004.1385
- یوسفی، علی، محمدی، فردین، میرزایی، آیت الله، (۱۳۹۷)، اشکال بیگانگی شهری در نظر جامعه‌شناسان شهر، مطالعات جامعه‌شناختی، دوره ۵۲، شماره دو: ص ۴۸۱-۵۰۴. <https://doi.org/10.22059/jsr.2019.70362.504-481>
- Adhami, Jamal, (2017), Factors affecting social and cultural alienation among students of Islamic Azad University, Sanandaj branch, Social Issues of Iran, 9th year, number 1, spring and summer, pp. 27-5. (In Persian)
- Ahdanjad Roshti, Mohsen, Ashlaghi, Mehdi. (1401). Comparative study of place identity components in Abersan and Shariati street space of Tabriz. Scientific Journal of Geography and Planning, 26(81). (In Persian)
- Bin Bishr, Aisha (2019). Happy Cities Agenda, Global Happiness and Wellbeing Policy Report 2019, Chapter 7: 112 -139.
- Carmen, M.(2020), The more-than-human right to the city: A multispecies reevaluation, Journal of Urban Affairs, Published online: 03 Apr 2020.
- Gerb, Edward, (1372), Sociology of social inequality. Translated by Mohammad Siah-Posh and Ahmad Reza Gharoizadeh, Tehran: Contemporary Publishing. (In Persian)
- Gousous, J., & Tayoun, L. (2020). A Holistic Approach to Slum Reduction: Finding Gaps in Cairo's 'How-to-Deal' model with International Collected Experience. Cities & Health, 31(4), 1-15.
- Gu, D., Newman, G., Kim, J. H., Park, Y., & Lee, J. (2019). Neighborhood Decline and Mixed Land Uses: Mitigating Housing Abandonment in Shrinking Cities. Land Use Policy, 83, 505-511.
- Hashem Sahan. Abbas ;(2021), Alienation in the urban structure and its impact on the individualand society. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues.
- Hataminejad, Hossein, Hamgadham, Nosha, Kanuni, Reza. (1401). Analyzing the components of good urban governance in creating residential satisfaction with a future research approach (case study: Rasht city). Scientific Journal of Geography and Planning, 26(81), 43-61. (In Persian)
- Hosseini Mand, Nagin, Yagoubi, Masoumeh, Shah Hosseini, Habib, Javan Foruzandeh, Ali. (1400). Evaluation of the qualitative-perceptual components of green spaces in improving the sense of satisfaction and vitality of the residents of the surrounding neighborhoods (the studied examples of El-Goli Park and Valiasr Park in Tabriz). Scientific Journal of Geography and Planning, 25(77). (In Persian)

- Kamran, Hassan et al., (2019), Studying the city in political geography and geopolitics with an emphasis on Guttman and Cox's theory, Geography Quarterly, Volume 16, Number 56. (In Persian)
- Kline, R. B., & Little, T. D. (2016). Principles and practice of structural equation modeling. Guilford Press.
- Madanipour, Ali, Mark Shucksmith & Elizabeth Brooks (2022) The concept of spatial justice and the European Union's territorial cohesion, European Planning Studies, 30:5, 807-824, DOI: 10.1080/09654313.2021.1928040.
- Mansouri, Seyyed Tajuddin, Zarghami, Ismail. (1401). Explaining the relationship between man and the environment using the criticism of the theoretical foundations of space syntax. Man and Environment, 20(1), 159-181. (In Persian) Mirzahosein, Sara, Ahmadi, Maliha, Zakir Haqiqi, Kianoosh, (1400), assessment of livability based on the variables of sense of belonging to the place (Case study: District 1 of Tehran metropolis), Urban Planning Geography Studies, 9th term, Number 2. pp. 361-385. (In Persian)
- Mendonça, R., Roebeling, P., Martins, F., Fidélis, T., Teotónio, C., Alves, H., & Rocha, J. (2020). Assessing Economic Instruments to Steer Urban Residential Sprawl, Using a Hedonic Pricing Simulation Modelling Approach. Land Use Policy, 92, 104458.
- Mohseni Tabrizi, Alireza, (1370), Alienation, Conceptualization and Grouping of Theories in Sociology and Psychology, Social Sciences Quarterly, No. 29. (In Persian)
- Rah-Pima, Abdul Majid, Gholami, Bahar, (1400), examining the spatial challenges of urban development and its effects for Iran's national security, human geography researches, volume 53, number 2. pp. 637-652. (In Persian)
- Saidi Monfared, Sanaz, Golro, Amir, (2018), Evaluation of improving mental health in abandoned urban spaces, focusing on the formation of a healthy city, a case study: Mashhad city, Geography and Human Relations, No. 2, serial 6. (In Persian)
- Seeman, Melvin (1959) 'On the Meaning of Alienation', American sociological Review, 24: 783-791.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). Using multivariate statistics. Pearson. <http://queens.ezp1.qub.ac.uk/login?url=http://ebookcentral.proquest.com/lib/qub/detail.action?docID=5581921>
- Tandogana Oksan, Simsek Ilhan Bige, (2016), Fear of Crime in Public Spaces: From the View of Women Living in Cities; World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium, WMCAUS 2016. .
- Yousefi, Ali, Mohammadi, Fardin, Mirzaei, Ayatollah, (2017), Forms of urban alienation according to city sociologists, Sociological Studies, Volume 52, Number Two: pp. 504-481. (In Persian)
- Zanganeh, Ahmed et al., (1400), an analysis of the state of urban decay in the central part of Urmia city (case study: region), urban planning geography researches, volume 9, number 1. pp. 267-285. (In Persian)